

De vlasnijverheid in Zuid-West-Vlaanderen: synthese van een boeiend verhaal

Een bloeiend vlasveld is steeds een mooi schouwspel om te zien.
Het blauwe bloempje van de vlasplant bloeit slechts één dag,
waardoor het gehele veld slechts een korte periode in bloei staat.
DCEF 1183 (© Vlasmuseum)

AUTEURS: Lies Buyse en Dominique Velghe

Het industriële verleden van het zuiden van West-Vlaanderen

Het zuiden van West-Vlaanderen evolueerde tussen 1840 en 1970 van een arme landbouwstreek tot een verstedelijkte en welvaren industrieregio. Het was een geleidelijk proces gestuwd door lage lonen, een groot arbeidersaanbod, sociale cohesie en zin voor innovatie en continuïteit met de agrarische voorgeschiedenis. De economische groei werd niet gestimuleerd door buitenlandse bedrijven of grootschalige overheidssteun, maar werd grotendeels gerealiseerd op eigen kracht. Op twee vlakken was de industriële ontwikkeling van het zuiden van West-Vlaanderen atypisch voor België. Ten eerste is de sector in deze regio gegroeid uit het traditionele agrarische of textielbedrijf, daar waar in de rest van het land de steden een belangrijke rol speelden. Het is in dit verleden dat de Zuid-West-Vlamingen de waarde kennen van individueel ondernemerschap en noeste arbeid. Waarden die nog steeds hoog geprezen worden. Ten tweede zijn de KMO's en/of familiale ondernemingen typerend. Daar waar in de rest van het land de industriële ontwikkeling voornamelijk gestuwd werd vanuit grote bedrijven.

Regio Kortrijk-Roeselare

Dit artikel handelt over de vlasnijverheid in de arrondissementen Kortrijk, Roeselare en Tielt, zoals weergegeven op deze kaart van West-Vlaanderen. In het artikel wordt deze regio kortweg “Zuid-West-Vlaanderen” genoemd.

Dit opvallende industriële verleden van het zuiden van West-Vlaanderen kunnen we het best illustreren aan de hand van de geschiedenis van de vlasnijverheid. Het is aan deze nijverheid dat de regio zijn naam en faam dankt. Denk maar aan de bijnaam van de Leie ‘The Golden River’ of de bijnaam van de regio ‘Texas van Vlaanderen’. Deze nijverheid was ook een belangrijke actor in de economische ontwikkeling van deze streek. In dit artikel wordt een synthese gebracht van de geschiedenis van de vlasnijverheid in deze regio. Dit artikel wil de lezer niet alleen informeren, maar ook warm maken voor tal van projecten die in de regio ontwikkeld worden.

Deze synthese bevat geen nieuw bronnenonderzoek, maar is een samenvatting van bestaand onderzoek. Uit eerbied voor dit werk willen wij in deze inleiding dan ook verwijzen naar de belangrijkste Nederlandstalige literatuur. Voor de geschiedenis van de vlasnijverheid zijn er drie basiswerken in de literatuur. Het oudste werk, *De Belgische Vlasnijverheid* (1975) van Etienne Sabbe, belicht de historische evolutie tot het midden van de 19de eeuw. Het tweede boek, *20 eeuwen vlas in Vlaanderen* (1984) door Bert Dewilde, gaat dieper in op de technologische evolutie in deze nijverheid. Ten slotte zijn er ook de artikels van Chris Vandembroucke over de rurale linnennijverheid in Vlaanderen. Onder impuls van de provincie West-Vlaanderen voerde het Centrum voor Agrarische Geschiedenis recent twee nieuwe onderzoeken naar de vlasnijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen uit. Ze staan stil bij de impact en de betekenis van de

vlasnijverheid voor deze regio. Brecht Dewaele schetst op basis van 35 interviews een beeld van het leven van de diverse actoren die betrokken waren bij de vlasnijverheid in *Vlasparlee* (2010). Brecht Demasure heeft in het ruime onderzoek *Sociaal-economische streekstudie Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (1840-1970)* (2011) aandacht voor de invloed van de vlasnijverheid op de economische ontwikkeling van de streek. Beide werken zullen door de provincie West-Vlaanderen gepubliceerd worden. Daarnaast bestaat er nog een pak gespecialiseerde en anderstalige literatuur, waarvan het merendeel bewaard wordt in de bibliotheek van het Vlasmuseum in Kortrijk.

De vlasnijverheid

Vlas is een nijverheidsgewas dat sinds oudsher dient als grondstof voor lijnolie (= olievlas) en linnen (=vezelvas). Omdat het zuiden van West-Vlaanderen in de Nieuwe Tijden (ca. 1500-1850) één van de grootste producenten van linnen was én in de Nieuwste Tijden (ca. 1850-1950) de Europese marktleider voor vezelbereiding, focussen we in dit artikel op vezelvas. De productie van vezelvas, in de rest van het artikel kortweg vlas genoemd, valt uiteen in drie belangrijke

onderdelen: de vlasteel waarin de plant geteeld en geoogst wordt, de vlasbewerking waarbij de vezel uit de plant gewonnen wordt en de vlasverwerking waarbij de vlasvezel verwerkt wordt tot een afgewerkt product.

Vlasteel

In het artikel focussen we op de vlas- en linnennijverheid. Hierdoor zal de vlasteel grotendeels buiten beschouwing blijven. Om het productieproces volledig te snappen is het echter belangrijk om met de teelt te beginnen.

De eerste stap in het productieproces is de *teelt* van het vlas. Die gebeurde bij voorkeur op bodems uit leem, zandleem of niet te zware klei in een vochtig klimaat met veel zon. Het noorden van Frankrijk, Vlaanderen en het zuiden van Nederland voldoen aan deze kwaliteiten. Deze regio's zullen een rijke vlasteel ontwikkelen. Afhankelijk van de weersomstandigheden wordt het vlas gezaaid half maart tot half april. Na ongeveer honderd dagen kan het vlas geoogst of *gesleten* worden. Cruciaal hierbij is dat men een zo lang mogelijke vezel wil hebben. Daarom gaat men het vlas niet maaien maar trekken.

Boven: Het was belangrijk om een zo lang mogelijke vezel te hebben. Daarom werd het vlas niet gemaaid, maar getrokken. Het slijten of oogsten van vlas was een zware karwei die door vele handen gedaan moest worden. Het slijten was dan ook een typische seizoensarbeid. De slijtmachine betekende een hele verbetering voor de werkomstandigheden. Op de foto is een zelfrijdende slijtmachine te zien.

F02239 (© Vlasmuseum)

Links: Er bestaan twee methodes om het vlas te ontzaden. Bij het boten worden de zaadbolletjes van de stengel geklopt zonder het vlaszaad te beschadigen. Op de foto is een verplaatsbare bootmachine op elektriciteit te zien.

F02546 (© Vlasmuseum)

Alvorens het vlas te bewerken tot een spinklare vezel, moet de plant *ontzaad* worden. Het zaad is niet alleen belangrijk als nieuw zaaizaad, maar ook om olie uit te persen. Het zaad van een vlasplant noemt lijnzaad en bevindt zich in zaaddoosjes. Voor het ontzaden heb je twee technieken. De eerste is het *boten* waarbij met een hamer de zaaddoosjes kapot geslagen worden, uiteraard zonder de zaadjes te beschadigen. De tweede methode is het *repelen* waarbij de zaaddoosjes van de plant getrokken worden en pas nadien gebroken. Beide technieken werden toegepast in het zuiden van West-Vlaanderen.

Vlasbewerking

Vlas is een bastvezel. Dit wil zeggen dat de vezel gewonnen wordt uit de stengel. Deze stengel bestaat uit een harde kern met daarrond de vezel. Het doel van de vlasbewerkende nijverheid is deze vezel te winnen en spinklaar te maken. Dit gebeurt in drie stappen: het rotten, het brakelen en het zwingelen.

De eerste stap in de vlasbewerking is het *rotten*. Deze stap heeft tot doel de vezel los te weken van de harde kern. Het losweken is een chemisch proces waarbij bacteriën de lijmstof of pectine losmaken. Het rootproces wordt gestimuleerd door vochtigheid en de juiste temperatuur. Er bestaan verschillende roottechnieken. De eerste is het veldrotten waarbij het vlas na de oogst uitgespreid wordt op het veld en waarbij de vlasser de dauw zijn werk laat doen. Veldrotten is de oudste techniek, maar is vandaag opnieuw de meest gangbare. De tweede techniek is het blauwrotten of rotten in stilstaand water. Bij deze techniek wordt het vlas in een put water of afgedamde gracht ondergedompeld en bedekt met graszoden en modder. Deze techniek was veel voorkomend in Oost-Vlaanderen, waar rivierrotten verboden was. De techniek is intussen verdwenen. Rivierrotten is dan ook de derde rootmethode. Het vlas wordt in houten bakken of hekkens gestapeld en zo in het water gebracht. De Leie en Mandel bleken met hun traag debiet en afwezigheid van kalk en ijzer ideale rootrivieren. Met de wet van 1943 werd het Leierotten definitief verboden. De vierde en laatste techniek is het kunstmatig of warmwaterrotten. Hier werd het vlas gestapeld in betonnen rootputten waar het aan warm water werd blootgesteld. Deze techniek eiste een grote investering, maar was veel sneller. Ook deze techniek wordt nog nauwelijks toegepast. Bij zowel het blauwrotten, rivierrotten als warmwaterrotten werd het vlas behoorlijk nat. Vooraleer het verder bewerkt kon worden, moest het drogen. Hiervoor werd het vlas in kappelletjes gezet.

De tweede en derde stap hebben tot doel de houtachtige kern van tussen de vezel te verwijderen. Dit wordt gedaan door de kern eerst in kleine deeltjes te breken tijdens het *brakelen* en vervolgens deze kleine deeltjes van tussen het vlas te slaan, ook wel

Er bestaan twee methodes om het vlas te ontzaden. Bij het repelen worden de zaadbolletjes van de strengel getrokken. Op de foto is te zien hoe twee vlassers deze bewerking deden door beurtelings het vlas over een repelkam te slaan. Circa 1925 werd de repelmachine op de markt gebracht en verdween deze methode van werken.

F00427 (© Vlasmuseum)

Om de vezel te kunnen winnen uit de stengel moest de harde kern van de stengel gebroken worden (brakelen) en vervolgens van tussen de vezel geslagen worden (zwingelen). Op deze afbeelding is een zwingelkot, waarin beide bewerkingen handmatig uitgevoerd werden, te zien, zoals gepresenteerd in het Vlasmuseum.

Postkaart zwingelkot (© Vlasmuseum)

het *zwingelen* genoemd. In oorsprong zijn dit twee aparte technieken, maar vandaag worden deze stappen gecombineerd in de zwingelturbine.

Een laatste stap in de vlasbewerking is het *hekelen*. Hierbij worden de vlasvezels gekamd waardoor de laatste restjes van de kern (= lemen) en eventuele kortere vezels (= klodden) verwijderd worden én de vezel mooi gelegd wordt. Door het hekelen krijgt het vlas een mooie glans. Aangezien hekelen vaak ter voorbereiding van het spinnen gedaan werd, wordt deze

Tot omstreeks 1800 was alle Vlaamse kant gemaakt uit vlas. De kantnijverheid was een typische nijverheid die thuis door vrouwen gedaan werd.

F04454 (© Vlasmuseum)

stap soms ook aanzien als onderdeel van de vlasverwerking.

Vlasverwerking

De laatste stap in het productieproces is de vlasverwerking. In deze nijverheidstak(ken) gaat men het vlas verwerken tot een afgewerkt product. De term vlasverwerking wordt niet vaak gebruikt, omdat deze nijverheidstakken genoemd worden naar hun afgewerkt product. In dit artikel staan we stil bij drie nijverheden: de linnennijverheid, de damastnijverheid en de kantklosnijverheid.

De belangrijkste vlasverwerkende nijverheid is de *linnennijverheid*. Deze nijverheid omvatte het spinnen en weven van de vlasdraad tot een linnen weefsel. Belangrijk hierbij is dat vlas nat gesponnen moest worden, wat een extra moeilijkheid opleverde bij de mechanisatie. De linnennijverheid was tijdens het Ancien Regime één van de belangrijkste plattelandsnijverheden van België. Het linnen of lijnwaad werd gebruikt in de kledij, als huishoudtextiel en in geringe mate ook als interieurtextiel. Het linnen werd ook gebruikt door het leger voor hun uniformen, bassins, touwen en ten-

ten. Oorlogen hadden dus sterke invloed op de productie.

Een specifieke sector binnen de linnennijverheid is de *damastweverij*. Damast is een complexe weeftechniek waarbij door combinatie van bindingen reliëf aangebracht wordt in het weefsel. Hierdoor kunnen ingewikkelde figuren en taferelen weergegeven worden zonder kleurverschillen. Damasten vinden we vooral terug in huishoudtextiel als tafellakens en servetten van de meer gegoede gezinnen. Tot omstreeks 1800 waren quasi alle West-Europese damasten gemaakt uit linnen.

Een derde nijverheidstak was de *kantklosnijverheid*. Kantklossen is een manier van weven waarbij de draden via klossen gevlochten worden tot een zelfstandig opengewerkt weefsel. De techniek ontstond in de 16de eeuw in Vlaanderen en Noord-Italië en werd zowel in steden als op het platteland beoefend. Het kantwerk werd gebruikt om kleding of interieur te versieren. Tot circa 1800 was dit kostbare textiel uitsluitend uit vlas gemaakt. Nadien werd vlas vooral gebruikt voor de ruwere kantsoorten.

De rurale linnennijverheid, de basis van het vlasverhaal

De Zuidelijke Nederlanden hadden een grote traditie op het vlak van ambachten en artisanale bewerking. Er ontstonden geografisch onderscheiden regio's die zich specialiseerden in de bewerking van een bepaald product. Zo maakte men in Luik en omgeving wapens en spijkers en was Verviers een centrum van wolnijverheid. Voor het Oost- en West-Vlaamse platteland was dit de linnennijverheid.

De rurale linnennijverheid

De linnenproductie was niet gegroepeerd in één onderneming. Het spinnen en weven waren typische plattelandsnijverheden, terwijl de afwerking van het product (twijnen, bleken, verven) veeleer in steden gebeurde. Ook de handel en luxenijverheden concentreerden zich in de steden.

De rurale linnennijverheid ontwikkelde zich als huisnijverheid. De landbouwer legde zich in de kalme winterperiode toe op het spinnen en weven van linnen én kon uit de verkoop van dit lijnwaadproduct een extra inkomen vinden voor zijn familie. De landbouwer kon dit aanvullend beroep eenvoudig uitoefenen omdat het weven nauwelijks voorkennis vereiste. De productie hing met andere woorden af van de arbeidsinzet en arbeidsduur, maar niet van technologische kennis. Er waren vier systemen van linnenweverij in voege. Het eerste systeem is dit van de landbouwer-wever. In de zomer stond het werk op de akkers centraal én in de winter legde de landbouwer zich, samen met zijn gezin en dienstponeel, toe op het spinnen en weven. Hierbij gebruikte hij zijn eigen geteelde vlas, eventueel aangevuld met extra

aankopen. Een tweede type was dit van de wever-fabrikant. Hij kocht groen vlas op en liet het bewerken tot het geweven was. Hij beschikte over meerdere weefgetouwen die bediend werden door familieleden, dienstpersoneel en eventueel werknemers. Ten derde waren er ook wevers die werkten voor fabrikanten en handelaars (de zogenaamde kutsers). Deze waren afhankelijk van de vraag en de afname van de fabrikanten. Ze waren vaak werkloos. De vierde en grootste groep waren de wevers-kortwoonders die slechts één weefstoel bezaten dat van vader op zoon werd overgeërfd. Meestal beschikten ze nog over een klein lapje gepachte grond. Het gezwingeld vlas kochten ze op krediet bij de landbouwers. Op geregelde tijdstippen verkochten deze wevers hun lijnwaadstukken op de markt. Bij de spinners en spinsters was een soortgelijke indeling als die van de wevers te maken. Sommigen bewerkten het eigen geteelde vlas in de huiskring. Anderen sponnen met het vlas dat fabrikanten aan huis leverden. Tot slot waren er ook die vlas kochten en die het gesponnen vlas zelf op de markt verkochten.

De linnennijverheid is een proto-industrie. Dit wil zeggen dat ze niet alleen produceerde voor de regionale markten, maar ook inspeelde op de vraag van de steden of zelfs het buitenland.

Evolutie van de linnennijverheid

De ontwikkeling en wijde verspreiding van de huisnijverheid in kleine pachtbedrijven bleef niet zonder gevolg. Kinderen van landbouwers hoefden niet langer naar de steden uit te wijken op zoek naar werk, wanneer de grond van hun vader niet groot genoeg was om de familie te onderhouden. Het spinnen en weven verschaftte voldoende extra inkomen. Daarenboven konden de uitbaters van de kleine pachtbedrijven sneller huwen dan de boeren in de grote landbouwondernemingen, waardoor er ook meer kinderen geboren werden. Het gevolg was een bevolkingsexplosie in alle plattelandsdistricten in zuid- en binnen-Vlaanderen. De sterkste demografische groei werd vastgesteld in de streek Kortrijk-Tielt. Dit is de linnenregio van Vlaanderen. Typisch voor deze regio waren de kleine landbouwbedrijfjes. 63% van de bedrijven beschikte over slechts één hectare grond, terwijl er drie nodig zijn om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. De versnippering van de landbouwgrond nam gedurende de 19de eeuw nog verder toe. Uit deze cijfers blijkt duidelijk hoe wijd verspreid het fenomeen van de huiselijke linnennijverheid was in het zuiden van West-Vlaanderen.

In 1815 bestond 85% van de tewerkstelling in de regio's Kortrijk, Roeselare en Tielt uit de landbouw en/of het textielambacht. De linnenarrondissementen stelden gemiddeld 20 % van de gezinshoofden in 1796 en 34 % van de gezinshoofden in 1815 tewerk in de textielsector. Dit is slechts een minimumcijfer, omdat het hier alleen gaat over mensen die de linnennijverheid als hoofdberoep aangaven én niet de vele

boeren die dit ook als bijverdienste beoefenden. De traditionele textielnijverheid bestond hoofdzakelijk uit spinnen en weven van linnen, maar ook de vlasbewerkingen (zwingelen en hekelen), bleken en verven werden hiertoe gerekend. Het zijn vooral de gemeenten van de Mandelvallei die een aantrekkingspool vormden, met Kortrijk als uitloper. Tielt was voor de vlasnijverheid een interessantere markt dan Kortrijk. Rond 1800 wordt Tielt zelfs de belangrijkste linnenmarkt van Vlaanderen (in plaats van Gent), hoofdzakelijk omwille van de lagere lonen.

In Tielt was in de eerste helft van de 19de eeuw haast drievierde van de totale actieve bevolking werkzaam in de linnennijverheid. In de regio Kortrijk-Roeselare was dat de helft. Zo had in 1843 bijna de helft (48 %) van alle personen (dus ook kinderen en bejaarden) die leefden en woonden in de plattelandsgemeenten rond Roeselare en Izegem, rechtstreeks of onrechtstreeks te maken met de linnennijverheid. Regio Kortrijk telde in diezelfde periode 40.000 inwoners die in de linnenindustrie werkten of 55% van de beroepsbevolking.

Damastnijverheid

Terwijl zich een sterke linnennijverheid ontwikkelde op het Zuid-West-Vlaamse platteland, groeide de stad Kortrijk vanaf de 16de eeuw uit tot het belangrijkste Europese productiecentrum voor linnendamast. Dit was geen toeval. Producten die een vakmanschap vereisten, werden nog steeds in de steden geproduceerd. Een voorbeeld hiervan was het fijn tafellinnen dat sinds 1290 in Kortrijk geproduceerd werd. Dankzij een sterke vraag uit Engeland en Frankrijk was deze markt gedurende de 15de en 16de eeuw sterk gegroeid én telde Kortrijk bij het ontstaan van de linnendamast dus een groot aantal kundige wevers die zich de moeilijke techniek konden eigen maken. Het ontwerp- en productieproces bestond immers uit vijf fasen: het maken van tekeningen voor het veld en de boorden, het voorbereiden van de patronen voor weefkaarten,

In het zuiden van West-Vlaanderen was tot circa 1850 een sterke linnennijverheid aanwezig. Deze nijverheid had zich op het platteland ontwikkeld als huisnijverheid. Dit tafereel uit het Vlasmuseum geeft een beeld van de leefomstandigheden. Postkaart huisnijverheid (© Vlasmuseum)

De roots van de linnenweverij Libeco-Lagae liggen in de huisnijverheid. De “firma” had een kantoor vlakbij het Kortrijkse station. Thuiswevers kwamen hier hun weefboom halen én leverden er hun weefsels af. Dit gebeurde met de handkar. Op deze foto zien we de karrenparking van Libeco-Lagae, vermoedelijk tijdens de Eerste Wereldoorlog. *Scan Libeco (© Firma Libeco-Lagae)*

het opspannen van het weefgetouw, het weven van de stof en tot slot het bleken en afwerken. Iedere stap vergde een grote kunde en het hele proces kon een jaar in beslag nemen.

De oudste sporen van de Kortrijkse damastnijverheid zijn de oprichting van de fabriek '*der schoon laken ofte lynwaetwevers*' en een reglement over damastweven uitgevaardigd door de stadsgilde van Sint-Catharina in 1496. Dankzij strenge regels verwierf de Kortrijkse damast in de 16de eeuw faam en groeide de stad uit tot het belangrijkste productiecentrum voor linnendamast in de wereld. In Kortrijk en Menen ontwikkelen zich gespecialiseerde markten. Door de godsdienstperikelen tussen Filips II en inwoners van de Nederlanden trokken veel handelaren, nijveraars en arbeiders in de laatste decennia van de 16de eeuw weg uit Kortrijk. Ze vestigden zich onder meer in Haarlem, dat in de 17de eeuw de leidende positie van Kortrijk overnam. Door de aanhoudende kwaliteitscontrole kon de Kortrijkse damast echter zijn faam bewaren en dankzij een meer gunstig klimaat in de 18de eeuw kende de Kortrijkse damastindustrie een nieuwe bloei en een absoluut hoogtepunt. Enkele cijfers: in 1738 waren er in Kortrijk 4.613 meesters aan het weven, 2.723 arbeiders en 543 leerjongens, in Harelbeke 1.279 meesters, 2.230 in Tielt, 474 in Deinze en 630 in Verge. Uit de industriële statistieken van 1764 voor het departement Kortrijk bleek dat er jaarlijks 11.000 damasten voor een waarde van 440.000 Florins geproduceerd werden. In 1760 werd een tekenacademie, de huidige Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, opgericht met als doel het leren ontwerpen maken voor damast.

Ondertussen groeide echter de buitenlandse concurrentie: zowel in het Duitse rijk (Saksen en Silezië), Ierland (Lisbrun), Schotland (Edinbrug, Dunfermline), als Zweden (Stockholm, Gävle, Vadstena) werden damasten geweven. Op het einde van de 18de eeuw verloor Kortrijk dan ook zijn positie als leidinggevende damaststad. Het aantal wevers daalde, net als de originaliteit van de damasttekeningen. De crisis in de stedelijke damastnijverheid viel samen met de crisis van de linnennijverheid op het platteland.

Het succes van 'The Golden River' (ca. 1850-1960)

In het midden van de 19de eeuw kwam het systeem van proto-industrialisering onder zware druk te staan. Gedreven door de rootcapaciteiten van de Leie waagde een deel van de wevers de overstap naar de vlasbewerking. Een geslaagde omvorming. De vlasnijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen zou uitgroeien tot de belangrijkste speler in Europa en één van de belangrijkste in de wereld. De vlasnijverheid verschaftte werk aan veel inwoners van het zuiden van West-Vlaanderen én zou een blijvende

invloed hebben op de ontwikkeling van de streek.

Verval van de rurale linnennijverheid

Het systeem van de proto-industrie hield deels zijn eigen ondergang in. Door de gedaalde afhankelijkheid van de landbouwopbrengsten, versnipperde de grond steeds verder en groeide de afhankelijkheid van de linnennijverheid. Daar waar de linnennijverheid in oorsprong een aanvullend inkomen vormde, was het voor steeds meer mensen een hoofdverdienste geworden. Er werkten ook steeds meer mensen in de nijverheid. Het grote aanbod aan arbeidskrachten drukte in de tweede helft van de 18de eeuw het loon van de thuiswerker. Tegen 1850 was het loonniveau met tweederde gedaald. Ondertussen stegen de pachtprizen, de huurkosten en de prijzen van levensmiddelen en grondstoffen, waardoor de afhankelijkheid van de huisnijverheid zelfs nog steeg. Een neerwaartse spiraal. De proto-industriële linnennijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen had dus geen solide basis én werd bij de linnencrisis van 1850 zwaar getroffen.

De linnencrisis van 1850 werd veroorzaakt door drie externe ontwikkelingen. Ten eerste zorgde de mechanisering van de Engelse linnennijverheid én dus de mogelijkheid om goedkope linnen te produceren voor een stevige concurrentie voor de Belgische rurale linnennijverheid. De Engelse spinnerijen namen niet alleen het beste vlas uit de regio, ze voerden ook mechanisch gesponnen garen in én namen de belangrijke Franse afzetmarkt over. Dit brengt ons bij de tweede externe factor: het verliezen van twee belangrijke afzetmarkten. De eerste afzetmarkt was deze van de Nederlandse kolonies, die in de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) steeds belangrijker waren geworden, ten gevolge van de Belgische omwenteling. De tweede was de belangrijke Franse markt. Frankrijk sloot zijn grenzen omdat het de eigen linnenindustrie wou beschermen tegen het goedkope Britse lijnwaad én sloot hiermee ook de markt af voor het Belgische linnen. Een derde concurrent was de gemechaniseerde katoennijverheid, die zich onder meer in Gent sterk begon te ontwikkelen. Katoen was immers goedkoper dan linnen. Naast deze commerciële en nijverheids crisis, kreeg het Vlaamse platteland in het midden van de 19de eeuw ook te kampen met een agrarische crisis. Hierdoor kwamen de twee belangrijkste economische activiteiten van het zuiden van West-Vlaanderen (landbouw en linnennijverheid) gelijktijdig in crisis. De maatschappelijke gevolgen waren enorm.

De crisis in de landbouw en linnennijverheid zorgde voor een sterke verpaupering van de bevolking. Het was de periode van 'arm Vlaanderen'. De inwoners van het zuiden van West-Vlaanderen waren aangevoerd op overlevingsstrategieën. De eerste methode was langer werken én ook de vrouwen en kinderen laten bijdragen aan het familiaal budget. De tweede methode was de emigratie of seizoensarbeid in Noord-

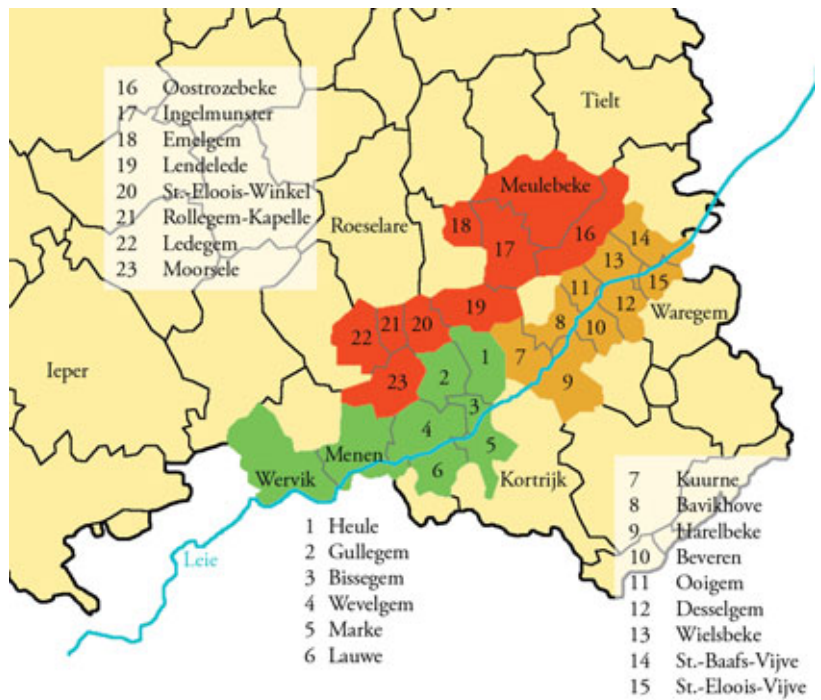
Frankrijk. Een derde manier was de overstap naar een sector die weinig investering vergde én die toch enigszins verband hield met de linnennijverheid: de kantnijverheid of de vlasnijverheid.

Focus op de vlasnijverheid

Door de crisis van de linnennijverheid moesten vele spinners en wevers elders hun inkomen proberen te vergaren. Eén manier waarop ze dit deden was door zich te specialiseren in de vlasbewerking, een nijverheid die ze goed kenden en die weinig investeringen vroeg. Ze werden gestimuleerd door het afschaffen van het rootverbod in de Leie. Algauw kleurden de vele hekkens de Leie.

De vlasnijverheid in de Leiestreek had een aantal duidelijke troeven. De eerste troef was de rivier de Leie met zijn uitstekende rootkwaliteiten. Het Leievlas werd geprezen als het beste in de wereld, waardoor de Leie de bijnaam ‘The Golden River’ kreeg. De Leie was overigens één van de weinige rivieren waarin geroot mocht worden. Vaak werd het rivierroten verboden omdat de hekkens de goede doorgang van de schepen belemmerden of omdat het roten het water verontreinigde met onder meer geurhinder tot gevolg. De tweede troef had te maken met de kwaliteit van het geleverde werk. De vlassers uit het zuiden van West-Vlaanderen waren noeste werkers die getuigden van vakmanschap. Het loon van deze arbeiders lag relatief laag, waardoor het Leievlas een concurrentiële prijs had. De derde troef was het internationaal netwerk van de Zuid-West-Vlaamse vlassers. Tonnen vlas kwamen uit alle hoeken van de wereld om in de Leie te worden geroot. Frankrijk, Nederland en Rusland leverden het meeste vlas. De afzet ging naar binnenlandse spinnerijen, maar ook naar deze in Noord-Frankrijk en de Angelsaksische wereld. De vlassers uit het zuiden van West-Vlaanderen slaagden er zelfs in om de belangrijkste markt ter wereld te worden.

Grosso modo kon de regio opgedeeld worden in drie verschillende vlasszones. De dorpen aan de Leie tussen Kortrijk en de Franse grens (Wervik, Menen, Lauwe, Wevelgem, Gullegem, Marke, Bissegem en Heule) maakten vanaf ca. 1860 faam als de uitgesproken vlasscentra. Wevelgem werd voor deze zone het belangrijkste handelscentrum waarbij vlassers en botekopers elkaar vonden op de vlassmarkt. De Eerste Wereldoorlog, waarbij deze zone in Duits etappen gebied kwam te liggen, veroorzaakte een noordwaartse verschuiving. Dorpen en kleine steden zoals Kuurne, Bavikhove, Harelbeke, Beveren-Leie, Desselgem en Sint-Eloois-Vijve ontwikkelden zich als industriële vlasscentra. De belangrijkste transportader was de Gentssteenweg waarlangs vlassers, botekopers en machinebouwers zich vestigden. Ook in Ooigem, Wielsbeke en Sint-Baafs-Vijve ontwikkelde de vlasnijverheid zich, maar in mindere mate dan de gemeenten op de andere oever van de Leie. Deze dorpen fungeerden als toeleveringscentra van de zonale

handelscentra Desselgem en Kuurne. De jongste vlasszone bevond zich in een brede band ten noordwesten van de stad Kortrijk. De belangrijkste vlassdorpen in deze zone, hoofdzakelijk gelegen in de Mandelvallei, waren Moorsele, Ledegem, Sint-Eloois-Winkel, Lendelede, Emelgem, Ingelmunster, Meulebeke en Oostrozebeke. De stad Kortrijk zelf had als commercieel brandpunt van de Zuid-West-Vlaamse vlasnijverheid voornamelijk een dienstenfunctie. De stad huisvestte de (buitenlandse) verzendhuizen, de vlassbeurs, tal van toeleveringsbedrijven en was een belangrijk transportknooppunt. Kortrijk herbergde dus nauwelijks productiecentra. Wél waren er spinnerijen en weverijen die gezwingeld vlas verwerkten tot textiel.

Historisch gezien zijn er drie vlassregio's te onderscheiden in het zuiden van West-Vlaanderen. De oudste zijn de Leiegemeenten tussen Kortrijk en de Franse grens. Door de Eerste Wereldoorlog zal het oostelijke deel van de Leie zich gaan ontwikkelen en ten slotte ook de noordelijke as. Kortrijk ontwikkelt zich als handelsknooppunt.

Een trage industrialisering

De evolutie van de vlasnijverheid tussen 1850 en 1950 typeert de industriële evolutie van het zuiden van West-Vlaanderen. Het is een endogene industrialisering waarbij het initiatief kwam van de lokale ondernemers of in dit geval de vlassers. Zij waren het die zorgden voor voorzichtige mechanisering en industrialisering van de vlasbewerking én dus de geleidelijke overgang van een agrarische naar een industriële sector. Deze evolutie is atypisch voor de textielindustrie in Vlaanderen. Veelal was het een exogene industrialisatie waarbij de stedelijke textielbaronnen hun fabrieken naar het platteland verhuisden om zo te ontsnappen aan de arbeidersbeweging en de lonen laag te houden. Een voorbeeld hiervan is Gent. De trage industrialisering van de vlasnijverheid kunnen we illustreren aan de hand van een uiterste beknopte evolutie van de techniek én arbeidsorganisatie.

De focus op de vlasbewerking zorgde dat er in het zuiden van West-Vlaanderen nagedacht werd over productiecapaciteit en arbeidsproductiviteit. In een eerste fase werd er gefocust op een vermeerdering van

de productiecapaciteit. Door de crisis van de linnenijverheid beschikte het zuiden van West-Vlaanderen immers over een groot aanbod aan goedkope arbeidskrachten. Het was voor de vlasser dus interessanter meer te halen uit één vlasbewerker, dan te zoeken naar dure machines om hem te vervangen. In de periode 1860-1870 werd de rolbraak in het zuiden van West-Vlaanderen geïntroduceerd, net als de Vlaamse stermolen voor het zwingelen. Hoewel beide werktuigen nog steeds door menselijke kracht bediend moesten worden, betekenden ze een sterke verbetering voor de productiviteit. Beide werktuigen waren ook betaalbaar, waardoor de vlassers de investering aankonden. We spreken dus over kleine familiale ondernemingen. Het roten gebeurde in hekken in de Leie. Een arbeidsintensieve bezigheid die veel kunde vergde. Het was immers moeilijk om het vlas op de juiste hoogte in het water te houden én het rootproces op het juiste tijdstip te onderbreken. De grens tussen

geroot of gerot vlas was erg klein. In 1856 werkten reeds 13.667 mensen, 42% van het Belgisch totaal, in de vlasnijverheid.

In de jaren 1880 deden andere krachtbronnen hun intrede in de vlasnijverheid: water, wind en vooral stoom. Dit betekende opnieuw een stijging van de productiecapaciteit én nog belangrijker een verandering in de arbeidsorganisatie. Een stoommachine kon immers meerdere 'zwingelwielen' aandrijven, waardoor er meerdere mensen tegelijk tewerkgesteld konden worden. Deze zwingelarijen waren dan ook kleine fabrieken en vergden een grotere investering. Na deze eerste rationalisering en schaalvergroting werden er omstreeks 1900 meer dan 2.000 vlasbedrijfjes geteld, die samen 13.933 rootwerkers en zwingelaars te werk stelden. Dit komt neer op 64% van het landelijke totaal. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog zou de vlasnijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen uitgroeien tot zijn absoluut hoogtepunt. Er werden ca. 80.000 bakken of 120.000 ton vlas geroot per jaar. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de regio zwaar getroffen. De vlasnijverheid kromp in elkaar, maar zou zich nadien redelijk goed kunnen herstellen.

Ondertussen was de technologie niet blijven stilstaan. Voor de Eerste Wereldoorlog waren er reeds twee belangrijke uitvindingen gedaan: de zwingelturbine en de warmwaterroterij. De eerste zwingelturbine dateerde reeds van 1912. Deze turbines beschadigden het vlas sterk, waardoor ze niet voldeden aan de strenge eisen van de Belgische vlassers. Deze hadden immers een reputatie te verdedigen. De gebroeders Vansteenkiste verbeterden de turbine én slaagden er langzaam in de vlassers te overtuigen. De eerste warmwaterroterij werd omstreeks 1890 gebouwd in Duitsland. Het vlas kon sneller geroot worden én

Boven: Postkaart
Rolbraak en stermolen
(© Vlasmuseum)

Rechts: Op deze foto is te zien hoe een rootbak of hekken gevuld werd met vlas alvorens het in de Leie te laten.

F00730 (© Vlasmuseum)

Links: De zwingelarijen hadden mechanisch aangedreven zwingelmolens. Door de gewijzigde arbeidsorganisatie betekende de opkomst van de zwingelarijen een belangrijke stap in het industrialiseringsproces van de vlasnijverheid. Op deze foto's zijn zwingelaars te zien uit Hulste net na de Eerste Wereldoorlog.

F03011 (© Vlasmuseum)

Onder: De gebroeders Vansteenkiste speelden een belangrijke rol in de automatisering van de vlasnijverheid in het begin van de twintigste eeuw. Ze stelden de machines verder op punt of vonden er nieuwe uit zodat ze voldeden aan de strenge eisen van de Zuid-West-Vlaamse vlassers.

F03520 en F02525 (© Vlasmuseum)

werd goedkoper verkocht dan Leievlas. Het verzet van de Belgische vlassers tegen deze nieuwe technologie was enorm. Erkennen dat de warmwaterroterijen dezelfde kwaliteit van vlas opleverden, zou het einde betekenen van hun monopolie. Het waren opnieuw de gebroeders Vansteenkiste die de technologie inleidden in de regio. Ze vonden daarenboven de rolpers uit die de vlassers toestond het water uit het grote vlas te persen, waardoor een lang droogproces vermeden kon worden. Door de weerstand van de vlassers deed deze tweede stap in de industrialisering slechts langzaam zijn intrede in de vlasserswereld. Het zou duren tot de impuls van de economische crisis van de jaren 1930 voor een algemene verspreiding. De industrialisering gebeurde dan wel snel, eerst in de Leiegemeenten én nadien ook elders in het zuiden van West-Vlaanderen. Ondanks deze mechanisering zou het totale arbeidskorps in 1930 groeien tot 14.903 man. Dat maakte de vlasbewerking tot de zesde grootste werkgever in de provincie. De meeste vlassondernemingen waren echter kleine familiebedrijfjes, zonder ingeschreven personeel, zodat de werkelijke tewerkstelling nog hoger lag. Ook de mensen in de commerciële branche van de sector moeten in rekening worden gebracht. Daarnaast waren er nog eens honderden mensen werkzaam in de vele toeleveringssectoren van het vlasbedrijf, zoals machinebouw, transport en bouwfirmas. De Belgische vlasnijverheid concentreerde zich in de 20ste eeuw overigens overduidelijk in Zuid-West-Vlaanderen. In 1930 bevond al 85 % van de Belgische vlasnijverheid zich aan de boorden van de Leie en de Mandel. In 1947 beschikte de Leiestreek over 98% van de Belgische rootcapaciteit. In heel België waren er toen 393 zwingelturbines. Hiervan stonden er 378 (of niet minder dan 96%) in Zuid-

West-Vlaanderen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog verdienden in de Leiestreek zeker 10.000 mensen hun brood in de vlasbewerking.

Een internationale handel

De vlasnijverheid dankte haar succes niet alleen aan het vakmanschap van de vlassers of de aanwezigheid van de Leie. De vlasnijverheid werd ook gekenmerkt door goede ondernemers en een internationaal handelsnetwerk. Dit netwerk speelde zowel in de aankoop van het strovlas als in de verkoop van het gezwingelde vlas. Ondanks de grote schaal van de handel kunnen we spreken van een informeel karakter. Dit maakt het begrijpen of bestuderen van het mechanisme van de vlashandel niet eenvoudig. Een belangrijke bijdrage werd in 2010 geleverd door Brecht Dewaele in het interviewproject 'Vlasparlee' (zie verder). ■■■

Vlas werd geteeld in de Leiestreek, Henegouwen, Haspengouw of de Westhoek. De Belgische productie volstond echter niet voor de vlasbewerkers, waardoor ze aangewezen waren op de import van vlas uit het buitenland. Het merendeel werd ingevoerd vanuit buurlanden Frankrijk en Nederland. De kwaliteit van het strovlas was erg belangrijk om tot een goed product te komen. Daarom trokken de vlassers zelf naar deze landen om het vlas te kiezen én een goede prijs af te spreken. Omdat het voor de vlassers niet altijd even eenvoudig was hun weg te vinden tussen het aanbod, maakten ze soms gebruik van een tussenpersoon die de streek goed kende, de vlasfactuur. De verkoop zelf gebeurde vaak met een simpele handdruk. Een deel van de vlassers ging een stap verder en betaalde boeren om vlas te zaaien. De vlasser was dan automatisch eigenaar van de helft van de opbrengst van het vlasveld én had voorkeurecht op de andere helft.

Slechts een klein deel van het gezwingeld vlas was bestemd voor de binnenlandse spinnerijen in Lokeren, Gent of Kortrijk. Het merendeel was bestemd voor de buitenlandse markt. Hierbij denken we vooral aan de spinnerijen in de Franse steden Armentières, Lille, Roubaix en Tourcoing, het Ierse Belfast en het Schotse Dundee. Om de markt van het belangrijke Leievlas beter te controleren, richtten de Angelsakische bedrijven vanaf de tweede helft van de 19de eeuw eigen pakhuizen op in Kortrijk. In de vlassector worden ze verzendhuizen genoemd. Er waren ook Belgische verzendhuizen. Voor de buitenlandse verzenders was het quasi onmogelijk om wegwijs te raken in de vele kleine vlasbedrijven. Daarom werkten ze met lokale tussenpersonen, de botekopers. De taak van de botekopers bestond erin het juiste vlas te selecteren en te groeperen op 'vlasmarkten' die zich aan de invalswegen van Wevelgem, Kuurne, Desselgem en Ingelmuinster bevonden. Vlasmarkt is enigszins een verwarrende term. Het is geen plaats waar boeren op een geregeld tijdstip bijeenkomen om hun waren te verkopen, zoals een beesten- of groentenmarkt, maar wel een reeks van kleine schuren waar quasi permanent vlas verhandeld kon worden. De belangrijkste vlasmarkt was de 'Desselgem Market' waar op haar hoogtepunt 300 botekopers werkten. De ver-

koop op de vlasmarkten had een informeel karakter. Alles gebeurde mondeling en in onderling vertrouwen. Naast de vlasmarkten en verzendhuizen, bestond er ook nog de vlasbeurs die iedere maandag plaatsvond in Kortrijk. Hier ontmoetten vlassers, handelaars en andere belanghebbenden elkaar op café. De ideale gelegenheid om op de hoogte te blijven van de nieuwtjes in de vlassector, contacten te leggen, betalingen te regelen of zelfs valse geruchten te verspreiden.

Om dit handelsnetwerk te kunnen uitbouwen was er nood aan een gedegen ontsluiting van de streek. Tijdens de 19de eeuw maakte men dan ook werk van de uitbouw van de bestaande verkeersinfrastructuur en de ontwikkeling van het spoorwegennet. Zo gebeurde de invoer van strovlas voornamelijk via het spoor. Hierdoor was het absoluut noodzakelijk dat de sporen aangelegd werden tot in het kleinste Leiedorp waar vlas bewerkt werd. Voor België was vooral de verbinding Brussel-Parijs belangrijk, maar de vlassers lobbyden tot ze een goed uitgebouwd netwerk hadden. Illustratief is het station van het kleine dorp Bissegem waar jaarlijks minstens 400 à 500 wagons verwerkt werden. Van bij de vlassers moest het gezwingeld vlas naar de vlasmarkten. Hiervoor ontstond er een wijdvertakt verhard wegnenwerk waar de karren vol vlas vlot op konden rijden. De vlasmarkten zelf lagen aan de grote steenwegen die een vlotte verbinding gaven met de verzenders in Kortrijk, om van daar verder gevoerd te worden per trein of per schip. We kunnen dus stellen dat de vlasnijverheid een sterke impuls leverde aan het uitbouwen van een goed verkeersnetwerk in het zuiden van West-Vlaanderen. ■■■

Onder: Op deze foto staat Georges Boury, botekoper op de vlasmarkt van Wevelgem. De botekoper selecteerde juiste kwaliteiten van vlas voor de verzenders. Een botekoper is te herkennen aan zijn specifieke tuniek.

F01717 (© Vlasmuseum)

Links boven: De zwingelturbine was de volautomatische machine voor het zwingelen. Op de foto staat de zwingelturbine die bewaard wordt in het Vlasmuseum. Het is de oudste turbine van België en ze is beschermd door het topstukken decreet.

Zwingelturbine (© Vlasmuseum)

Links onder: Het strovlas werd van bij de binnen- en buitenlandse telers naar de roterijen gevoerd met de trein. Door het belang van de vlasbewerking kon het zuiden van West-Vlaanderen rekenen op een goed uitgebouwd spoorwegennetwerk. Op de foto is het lossen te zien, waarbij het vlas overgeladen werd op paardenkarren.

F01151 (© Vlasmuseum)

Na de vlasbewerking werd het gezwingelde vlas, hier verpakt in linnen zakken, met de kar naar de vlasmarkt gevoerd. Door het belang van de vlasbewerking beschikte het zuiden van West-Vlaanderen over een uitgebreid netwerk aan steenwegen en verharde wegen.

F00992 (© Vlasmuseum)

De linnennijverheid

Door de crisis van de rurale linnennijverheid in het midden van de 19de eeuw verloor Vlaanderen haar vooraanstaande positie op de handelsmarkt voor linnen. In het zuiden van West-Vlaanderen verschoof de focus naar de vlasnijverheid. Toch verdween de linnennijverheid niet volledig uit deze regio. Het zuiden van West-Vlaanderen bleef nog meer dan een eeuw een belangrijke linnennijverheid kennen. Het was zelfs de belangrijkste regio van Vlaanderen. Het is dus zeker belangrijk om ook bij dit aspect van de vlasnijverheid stil te staan.

De mechanisering van de linnennijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen startte in Roeselare. Daar werd in 1840 voor het eerst mechanisch gesponnen garen gebruikt én werd in 1852 de eerste mechanische weverij van de streek opgericht. De eerste firma, Tant-Verlinde, telde in 1855 reeds veertien mechanische weefgetouwen. Een weefgetouw aangedreven door een stoommachine gaf 140 slagen per minuut, terwijl een handweefgetouw er slechts 80 haalde. Een productieverval van 195 meter linnen per week. Rond 1870 volgde ook Kortrijk in de mechanisering, waaronder de mechanische weverij van de Gebroeders Depoortere. Moderne (machinale) vlasspinnerijen zoals *De Kien* en *Linière de Courtrai*

vestigden zich in de jaren 1860 in Kortrijk. De hekelmachines werden gemechaniseerd vanaf de jaren 1860. Er werden verschillende comités van modelateliers en leerwerkhuizen opgericht om de thuiswevers om te scholen. De mechanisering verliep in de regio niet zonder slag of stoot. Uit schrik voor een daling van hun inkomsten én statusverlies verzetten de Zuid-West-Vlaamse lijnwaadkopers zich aanvankelijk sterk tegen de mechanisering. Ze vochten dit zelfs aan tot in het parlement, maar vanaf 1860 won het mechanisch gesponnen en geweven garen definitief het pleit in het zuiden van West-Vlaanderen.

Op vlak van de mechanische spinnerij bleef het Roeselaarse nog een hele tijd belangrijker dan het Kortrijkse. Rond 1930 komt daar verandering in door de economische depressie. Toch zullen de vlasspinnerijen tijdens het interbellum het moeten afleggen tegen de buitenlandse en binnenlandse concurrentie. Bij deze laatste speelde onder meer Gent een belangrijke rol. De Leiestreek was daarentegen wel het belangrijkste centrum van de linnenweverij van België. In 1910 waren er in de arrondissementen Kortrijk en Roeselare 42 mechanische weverijen waar 3.904 mensen werkten. In België waren er toen 69 linnenweverijen met 6.900 werknemers. Opvallend is ook dat er in 1896 nog bijna 7.000 mensen thuis

linnen weefden. In 1910 is dat cijfer al gezakt tot 2.000. Nog eens twintig jaar later stelt het ambachtelijk linnen weven niets meer voor. De evolutie van de tewerkstelling in de linnennijverheid in de arrondissementen Kortrijk en Roeselare tussen 1896 en 1937 is te volgen in onderstaande tabel.

	Fabrieksarbeid			Thuisarbeid		
	1910	1930	1937	1896	1910	1930
Vlasspinner	1046	1206	649			
Vlasweven	3558	3904	3380	7152	1962	72

Reconversie (ca. 1960-...)

Vanaf 1955 ging het vlug bergaf met de vlasnijverheid. De meest vooruitziende vlassers stopten op het einde van de jaren 1950 met hun root- en zwingelactiviteiten. Het vrijgekomen kapitaal pompten ze in nieuwe industrieën. Roteries en zwingelschuren maakten plaats voor moderne tapijtweverijen, leemplaatfabrieken en veevoederfirma's. Een paar bedrijven groeiden zo uit tot wereldspelers van formaat. Opvallend is dat de vlassers dit op eigen kracht deden, zonder hulp van de overheid.

De woelige jaren vijftig en zestig

Na de Tweede Wereldoorlog kende de vlassector economisch een goede periode met de Koude Oorlog. Een leger had immers niet alleen wapens nodig, maar ook uniformen, tenten en touwen. Stuk voor stuk gemaakt uit vlas. Met het uitbreken van de Korea-oorlog werd de oorlogsdreiging reëel, waardoor alle grote naties zich begonnen te bewapenen én massaal vlas in te slaan. De vraag naar gezwingeld vlas bereikte in 1950 een hoogtepunt. Al het vlas werd moeiteloos verkocht én dit aan veelvoud van de normale prijs. Een vlasser getuigt dat zijn broer en hij elk een huis konden zetten zonder afbetaling, alleen met de opbrengst van dit jaar. Dit succes was ook de vlastelers niet ontgaan, waarop ze collectief besloten hun prijzen op te voeren. Er was sprake van speculatie op de grondstoffenmarkt.

In 1951 begonnen de vredesonderhandelingen in Korea. De vraag naar vlas daalde vrijwel meteen, maar de vlassers hadden hun strovlas duur betaald. Ze moesten het niet alleen goedkoop verkopen, vaak bleven ze met hun vlas zitten. Deze speculatie was de start van de vlasscrisis van de jaren 1950. De crisis werd versterkt door de toenemende concurrentie van andere vlaslanden en de opkomst van kunststofvezel. De concurrentie kwam in de eerste plaats van Frankrijk, dat tot dan Belgische vlassers moest dulden als tussenstap tussen de vlasteelt en de vlasverwerking. Het land sloot na de Tweede Wereldoorlog zijn markt. De Belgische vlassers verloren hiermee niet alleen een belangrijke afzetmarkt, ze moesten zich voor de aankoop van hun producten ook sterker op Nederland richten. Frankrijk zelf groeide ondertussen uit tot een stevige concurrent. Vanaf 1958 kwam daar de Sov-

jet-Unie bij, die massaal goedkoop gezwingeld vlas op de Europese markt dumpte. Daarenboven was er een structurele verandering gekomen in de textielmarkt: de opkomst van de kunststofvezel. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was er een tekort aan natuurlijke vezels, waardoor men begon te experimenteren met kunststofvezels. Deze kregen steeds meer toepassingen, waaronder het belangrijke legertextiel. De kunststofvezels vormden daarenboven een stabiele en goedkope markt, een geduchte concurrent.

Het effect van de crisis bleef niet uit. Bedrijf na bedrijf sloot de deuren. De snelle beslissers gaven er al op het einde van de jaren 1950 de brui aan en konden met het gevrijwaarde kapitaal een nieuw bedrijf oprichten of investeren in de automatisering van het eigen vlasbedrijf. Een groot deel van de vlassers moest echter nieuw werk zoeken. De textielfabrieken van Noord-Frankrijk en de andere nijverheden, zoals de staalindustrie of de ontloken reconversiebedrijven, boden in de eigen regio nieuwe werkgelegenheid. Een deel van de vlassers verliet definitief de regio. De crisis in de vlasnijverheid had ook zijn invloed op verwante sectoren. In de eerste plaats de vlashandel en –verwerking in de regio, maar ook op allerlei toeleveringsbedrijven. Hierdoor groeide het aantal werklozen verder aan.

De vlasnijverheid, een bakermat voor nieuwe industrieën

De reconversie van de vlasnijverheid kan niet anders dan opmerkelijk genoemd worden. Ten eerste was Zuid-West-Vlaanderen in staat om haar economie te diversifiëren tot ver buiten de textielsector. En ten tweede vond deze overgang grotendeels plaats zonder de hulp van binnenlandse financiële instellingen, buitenlandse vennootschappen of federale overheidssteun. Typerend voor de regio was dat persoonlijke initiatieven van de lokale ondernemers dit proces stimuleerden. Ze bouwden verder op de traditie om thuis iets kleinschaligs op te starten. Vaak gebruikten ze vlamagazijnen en –fabrieken om hun nieuwe activiteiten op te starten. De vlassers slaagden er met andere woorden in om nieuwe kansen te benutten zonder volledig te breken met hun ervaring en tradities. Op die manier legden ze de basis voor een autonome industriële reconversie waar het 'Texas van Vlaanderen' zich tot op heden op beroemt.

Hoe is het mogelijk dat deze autonome reconversie zo succesvol was? Professor Yves Segers en Brecht Dewaele bouwden een verklaringsmodel op, waarbij ze verwijzen naar de opmerkelijke evolutie van de vlasnijverheid. De reconversie is voor hen geen breuk met het verleden, maar een verder zetten van een economisch systeem. De vlasnijverheid was namelijk van een agrarische en artisanale nijverheid uitgegroeid tot een soort tussennijverheid waarbij zowel een gezond boerenverstand als ondernemerschap cruciaal waren. In de zelfstandige vlassersbedrijven stonden individueel ondernemerschap en noeste arbeid cen-

Rechts: Door de crisis van de jaren zestig waren veel vlassers genoodzaakt ander werk te zoeken. Een deel van de vlassers richtten succesvol nieuwe bedrijven op in aanverwante sectoren. Een voorbeeld hiervan is de spaanplatenfabrikant Unilin die uitgroeide tot één van de grootste bedrijven van de regio Zuid-West-Vlaanderen.

Unilin (© Unilin)

Onder: Na de crisis van de jaren zestig werd het intensieve proces van warmwaterrotten vervangen door dauwrotten. Het vlas wordt geroot door de dauw op de velden.

Dauwrotten

(© Algemeen Belgisch Vlasverbond)

traal. Opvallend daarbij was dat individualiteit en collectiviteit bij de vlasbazen hand in hand gingen. Op collectief niveau zochten de ondernemers naar een intensieve samenwerking, terwijl ook een competitief gedrag tussen de ondernemers onderling vastgesteld kan worden. De vlassers beschikten met andere woorden over goede capaciteiten die hen in staat stelden een nieuw bedrijf op te richten en op een succesvolle manier te runnen. De vlassers hadden daarenboven middelen. Ze beschikten over een internationaal handelsnetwerk dat ze konden inschakelen én hadden dankzij de Korea-oorlog vaak voldoende kapitaal om een kleine investering te doen. Ten slotte waren de vlassers bereid het risico te nemen om over te stappen naar nieuwe nijverheden. Deze kwaliteit dankten ze aan het feit dat de vlasnijverheid conjunctuurgevoelig was én dat speculatie deel uitmaakte van hun dagelijkse bezigheid. Hoewel we dit niet kunnen veralgemenen naar alle vlassers, slaagden een deel van de vlassers erin om deze troeven om te zetten in succesvolle ondernemingen.

In de eerste fase van de reconversie kozen de vlassers voor nijverheidstakken die nauw verwant waren met de vlassector. Hun inhoudelijke kennis en handelsnetwerken waren hier duidelijke troeven. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de reconversie naar de *leemplaten* of spaanplaten. Men perste de lemen, deeltjes harde kern van de vlasstengel die tot dan voorname-

lijk als brandstof gebruikt werden, tot platen die men kon gebruiken in de constructie- en meubelindustrie. Door het grote succes van de industrie schakelden ze een deel van de productie om naar houtvezelplaten. Bekende voorbeelden zijn Agglo-Interlin, Fibrolin (Quick-step, nu onderdeel van Unilin), Linopan, Placolin, Spano en Unilin. De oprichters steken hun roots niet onder stoelen of banken, maar verwijzen in hun naam letterlijk naar vlas. Unilin en Spano verwijzen vandaag nog steeds naar hun vlasroots op hun website. Samen met Linopan zijn het de nog enige actieve reconversiebedrijven in deze branche. De ontstaansgeschiedenis van de drie bedrijven is erg divers, maar tekenend voor de reconversie. Unilin te Ooigem, de grootste van de drie, werd opgericht door een veertigtal vlassers uit Kuurne en de Mandelvallei. Ze legden hun resterend kapitaal samen en hebben nog steeds de touwtjes in handen. Spano in Oostrozebeke werd opgericht door de familie Vanden Avenne. De oud-vlassers van de familie konden de reconversie aan dankzij kapitaal uit andere nijverheidstakken waar de familie actief was. Zowel Unilin als Spano breidden hun bedrijf meermaals uit dankzij overnames en groeiden uit tot de grootste bedrijven van West-Vlaanderen. Linopan in Wielsbeke, werd opgericht door de familie Van Damme als nevenactiviteit bij het bestaande vlasbedrijf. Het bedrijf deed geen overname en bleef de kleinste speler van de drie.

Ook de *veevoederbedrijven* vertonen nauwe verwantschap met de vlasnijverheid. De lijnkoeken, afval van de olieproducten, werden verwerkt tot veevoeder. Na de Tweede Wereldoorlog nam deze nijverheid in het bijzonder langs het kanaal Roeselare-Leie een hoge vlucht. In geen tijd groeiden sommige van deze geconverteerde vlasbedrijfsjes uit tot multinationale en hoogtechnologische ondernemingen van wereldfaam. Het bekendste bedrijf is Dumoulin. Het bedrijf werd gesticht door zeven vlassers en maakte de overstap reeds in de jaren 1930.

Andere vlassers weken sterker af van hun nijverheid. Ze converteerden naar de tapijten- en meubelstoffenindustrie of de diepvriesgroentensector. De band met de *tapijtenindustrie* ligt in de gemeenschappelijke arbeidsorganisatie. De producenten van tapijten grepen immers terug naar de traditie van huisnijverheid. Vandaar dat nogal wat tapijtbaronnen aanvankelijk een beroep deden op wevende vlassers die in onderaanneming werkten. Maar door het succes van de Zuid-West-Vlaamse tapijtenindustrie en de schaalvergroting kende deze manier van werken slechts kortstondig succes. De productie werd naderhand ondergebracht in één of meerdere grotere bedrijfsgebouwen. Een tekenend voorbeeld is dit van de firma Beaulieu gesticht door vlasser Roger De Clerck in 1959. Hij beschikte over onvoldoende kapitaal om over te stappen naar de spaanplatenindustrie en besloot te investeren in twee weefgetouwen. De Clerck speelde hiermee in op het fenomeen waarbij veel vlassers overstapten naar het thuisweven. In plaats

Na de crisis van de jaren zestig zetten de automatisering en mechanisering van de vlassector zich verder. Op deze foto is een volautomatische zwingelturbine te zien. *Zwingellijn* (© Algemeen Belgisch Vlasverbond)

van linnen te weven, startte De Clerck met het weven van tapijten. Dankzij deze goedkope vorm van nijverheid kon hij zijn bedrijf laten groeien tot het uiteindelijk één van de grootste bedrijven van Zuid-West-Vlaanderen werd. Zijn vlassersroots leverden hem de bijnaam 'Boer Clerck' op. Een tweede gekend voorbeeld is het bedrijf Balta van de familie Balcaen. De vlassers startten eerst een damastweverij, maar schakelden naar het voorbeeld van Roger De Clerck over op het tapijtweven onder de vorm van huisnijverheid. Ook Balta groeide uit tot een groot bedrijf.

De crisis straalde ook af op de vlasteel. Vlas en andere nijverheidsgewassen werden vervangen door de groententeelt. Rond 1965 hadden een aantal ondernemers het idee om groenten in te vriezen. De ondernemingen voor diepvriesgroenten bleven nauwe relaties onderhouden met de resterende landbouwers. De nijverheid had de arbeidsorganisatie en de productieprocessen met de vlasindustrie gemeenschappelijk. Voorbeelden van reconversiebedrijven in de diepvriessector zijn Unifrost opgericht door Richard Haspelslagh in Koolskamp, Ardo door diens broer Eduard in Wielsbeke en Pingouin NV in Staden.

De historische verankering van deze moderne industrieën in eigen streek, verklaart ook de locatie ervan. De meeste reconversiebedrijven bevinden zich binnen een straal van vijf kilometer van de oorspronkelijke vlasbedrijven waaruit ze gegroeid zijn. Naast historische en sentimentele redenen liggen hier ook praktische redenen aan ten grondslag. Zeker in de uitbouwfase van de bedrijven waren de lokale wortels zoals aangetoond van groot belang: zowel grondstoffen, arbeiders, kennis, kapitaal als diensten werden binnen een bekend lokaal informeel netwerk

gezocht. Zo groeiden formele structuren, ervaring en vakkennis die in de streek zelf hun verankering vonden.

De moderne vlasindustrie

De crisis van de jaren 1950 maakte een definitief einde aan het absolute succesverhaal van de vlasnijverheid in het zuiden van West-Vlaanderen. Dit wil echter niet zeggen dat de nijverheid verdween uit de streek. De vlassector onderging een concentratiebeweging naar minder ondernemingen. Deze ondernemingen evolueerden van eerdere kleine familiale bedrijven naar grote en vaak kapitaalkrachtige bedrijven. Tot op heden zijn dit een vijftigtal bedrijven. Aan de basis van deze schaalvergroting lagen twee belangrijke evoluties. Ten eerste schakelde men in de jaren 1970 over op dauwvrotten in plaats van het arbeidsintensieve rootproces in de warmwaterroterijen. Ten tweede ging men verder met de mechanisering en automatisering van alle stappen in de teelt én bewerking van vlas. Op deze manier kon men tot circa 2004 23.000 hectaren vlas bewerken, wat overeenstemt met de periode voor de crisis. Een extra stimulans was de Europese steun voor de vezelbereiding die sinds 1970 gegeven wordt.

Anno 2011 gaat het iets minder goed met de sector. Er worden slechts 13.000 hectaren vlas bewerkt in de Belgische bedrijven. Dit is het gevolg van een beperking die de vlassers zichzelf oplegden als antwoord op de prijsdaling ten gevolge van de grote vezelvoorraden die in 2005 ontstonden naar aanleiding van speculatie gericht op de Chinese markt. Toch is er hoop. De vraag naar gezwingeld vlas stijgt, onder meer dankzij compleet nieuwe toepassingen voor het vlas. Hierbij denken we onder meer aan de automobielsector die vlas verwerkt in auto's of de

Een racefiets van Museeuw Bike gemaakt met vlascomposiet. De fiets werd tentoongesteld in het MIAT tijdens de tentoonstelling Textiel: verrassend vernieuwend/Textiles: surprisingly innovative.

vlascomposieten waar de Museeuw Bike© een voorbeeld van is.

Vlas in de Leiestreek

De vlasnijverheid was voor het zuiden van West-Vlaanderen ongetwijfeld een van de belangrijkste nijverheden. Het hoeft dan ook geen verbazing dat deze nijverheid zijn sporen heeft nagelaten tot vandaag. Er zijn de vele bouwkundige relictten van zowel de nijverheid (roterijen en zwingelarijen) als de handel (botekopershuizen en verzendhuizen) én rijke collecties vlaswerktuigen en -machines bij musea,

heemkringen of privé-verzamelaars. Tastbare getuigen die blijven herinneren aan dit belangrijk stukje streekgeschiedenis. Opvallend is ook hoe sterk het thema 'vlas' tot op vandaag leeft bij de bevolking. Het is een uitdaging inwoners uit het zuiden van West-Vlaanderen te vinden die het vlas niet kennen. De meeste hebben zelfs familie die in de sector werkt of werkte.

Op enkele waardevolle uitzonderingen na werd er tot nu toe weinig aandacht besteed aan het behoud van het vlasserfgoed en het toegankelijk maken van dit erfgoed voor een ruim publiek. Slechts een handvol sites zijn wettelijk beschermd. Anno 2011 is er dan ook een pak minder vlasserfgoed te vinden dan twintig jaar geleden. Het patrimonium dat nog rest is veelal in ruïneuze toestand en dient meestal als opslagplaats voor bedrijven. Elke oude roterij bewaren is uiteraard geen optie en de veelheid aan restanten van de vlasnijverheid maakt het er niet eenvoudig op om de waarde van een bepaald gebouw in te schatten. Restaureren of afbreken? Herbestemmen is niet makkelijk en zeker niet goedkoop, dus de beslissing is dan ook meestal snel genomen. Als inwoner of bezoeker van de regio is het verder niet eenvoudig om wegwijs te raken in dit erfgoed en zo zelf het boeiende verhaal van het vlas in de Leiestreek te (her)ontdekken. Je kan uiteraard een bezoekje brengen aan het Vlasmuseum of de Preetjesmolen, maar de ontdekking van het onroerend erfgoed of het immaterieel erfgoed blijft een moeilijke zaak.

Onder impuls van de Provincie West-Vlaanderen werden in samenwerking met heel wat streekactoren een aantal projecten op touw gezet om dit stukje sociaal-economisch verleden opnieuw onder de aandacht te brengen van het publiek. Publieksgerichte

erfgoedinitiatieven zijn niet alleen noodzakelijk om het draagvlak te vergroten voor (dure) herbestemmingsprojecten, maar ze genereren ook heel wat informatie die kan gebruikt worden om de bestaande vlasrelicten te duiden. De resultaten van de projecten vormen ook de basis voor de vernieuwing van het Vlasmuseum.

De beeldbank vlas

Elke familie bewaart zijn dierbaarste herinneringen op foto en dat geldt ook voor de talrijke generaties vlassersfamilies. Trouwfoto's genomen aan een roterij, kinderen die leren zwemmen in de waterbakken bovenop de rootputten, sfeerbeelden van families tussen de vlaskapelletjes, vlasboeren die met nieuw aangekochte machinerie poseren voor de foto, ... Ook de vele verschillende stadia van de vlasteelt en vlasbewerking werden uitgebreid op foto vastgelegd: vlasvelden in bloei, het slijten van het vlas, het roten in de Leie of in de rootputten, ... Het vlasverleden van de streek telt vele facetten en heel wat ervan zijn verouwdigd op foto. Dit erfgoed is echter kwetsbaar: oude foto's worden dikwijls tegen woekerprijzen aan verzamelaars verkocht, in het slechtste geval worden ze weggegooid of vergelen ze langzaam op zolder. Als ze al in eigen streek bewaard worden, in lokale archieven of bibliotheken, zijn ze slechts toegankelijk voor wie de weg kent naar erfgoedinstellingen. Via www.beeldbankvlas.be (een onderdeel van www.beeldbankwest-vlaanderen.be) kunnen de foto's echter ontsloten worden voor een ruim publiek en blijven ze minstens digitaal bewaard. Wie dat wil, kan het vlasverleden van de streek via de beeldbank reconstrueren: reeds lang afgebroken warmwaterroterijen, de oude loop van de Leie, de honderden mensen die langs de rivier aan het werk waren, de vlaskapelletjes die op de oevers te drogen stonden.

Via wervingsacties in de verschillende (deel)gemeenten werden foto's van particulieren ingezameld. Ze werden gedigitaliseerd en nauwgezet beschreven; de eigenaars kregen na afloop hun foto's terug. Wervingsacties in de betrokken gemeenten leverden al meer dan 5.000 beelden op; zo'n 160 foto-eigenaars (waaronder ook heel wat heemkundige kringen en privé-bedrijven) werkten aan dit initiatief mee.

Vlasparlee

Kwetsbaarder nog dan het beeldmateriaal zijn de getuigen die dit boeiend stukje streekgeschiedenis nog kunnen vertellen. De vlassers die het roten in de Leie nog hebben meegemaakt, zijn ondertussen niet meer in leven. Ook de mensen die de kennis van het warmwaterrotten, het slijten met de hand of het manueel zwingelen nog in de vingers hebben, zijn niet meer zo talrijk. Wie weet nog wat een botekoper precies deed? Wie krijgt er tegenwoordig nog een stoommachine aan de praat? En wat werd er op de vlasmarkten allemaal besproken? Om maar te zwijgen van wat er in de talrijke vlasserscafeetjes werd bedisseld ...

Om het vlasverleden ook voor de toekomstige generaties nog toegankelijk te maken, was het van belang dat al die getuigenissen zo snel mogelijk op een kwalitatieve manier werden geregistreerd. Het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, het Vlasmuseum, Erfgoedcel Kortrijk, Overleg Cultuur Zuid-West-Vlaanderen, het Algemeen Belgisch Vlasverbond en de Provincie West-Vlaanderen sloegen de handen in elkaar en werkten een project rond het bewaren en ontsluiten van immaterieel vlaserfgoed uit. 'Vlasparlee' kon in de loop van 2008 en 2009 als ontwikkelingsgericht project met steun van de Vlaamse overheid worden gerealiseerd. Er werden interviews afgenomen van 35 zorgvuldig geselecteerde vlasgetuigen die de verschillende aspecten van de vlasindustrie belichtten: botekopers, verzenders, roters, voerders, seizoensarbeiders, handelaars, krotenzwingelaars, ... Met een selectie van het audiovisuele materiaal werd een rondreizende tentoonstelling gemaakt die sinds april 2009 rondreist in West- en Oost-Vlaanderen. Een uitgebreidere selectie van de beelden werd verwerkt tot de erfgoeddocumentaire 'Een verleden in het vlas'. Er werd ook een educatief pakket aangemaakt voor de hoogste klassen van het lager onderwijs (gratis te downloaden van de website www.vlasparlee.be). Er werden eveneens twee

cultuurcafés met vlas als centraal thema georganiseerd waar een ruim publiek op afkwam.

De invalshoek van de producten die binnen Vlasparlee werden uitgewerkt, is telkens die van het verhaal van de mensen achter de industrie. Aan de hand van hun verhalen kan de bezoeker kennismaken met de toenmalige werkomstandigheden, rituelen en het sociale leven van de vlassers.

Na afloop van het project werden i.s.m. de Brugse vzw Het Anker de interviews minutieus uitgeschreven en geredigeerd. In de loop van 2012 zullen de interviews ontsloten worden via www.streekvertelsels.be, een initiatief van de Provincie West-Vlaanderen om streekverhalen toegankelijk te maken voor een groot publiek. Het binnen Vlasparlee verzamelde beeld- en tekstmateriaal werd in de zomer van 2011 eveneens als input gebruikt voor het schrijven van een theatertekst voor het project Vlas theater dat als een soort vervolg van het project Vlasparlee werd opgezet. Hiervoor werken het Vlasmuseum, Erfgoedcel TERF, Erfgoedcel Kortrijk, Overleg Cultuur Regio Kortrijk en de Provincie West-

Vlaanderen samen met vzw De Figuranten om een sociaal-artistische theatervoorstelling te maken geïnspireerd op het rijke vlasverleden van de streek. Aan een professioneel theaterauteur (Paul Pourveur) werd gevraagd om een theatertekst te schrijven en in heel de streek werden geïnteresseerde senioren aangespoord om mee te werken aan de theatervoorstelling. De première hiervan zal doorgaan in het magazijn van de Linen Thread Company in het centrum van Kortrijk waar men binnenkort start met de werken om er in 2013 het nieuwe Vlasmuseum in onder te brengen.

Vlasfietsroutes

Om het vlaserfgoed ook bij recreanten en dagjes-toeristen kenbaar te maken, werden er ondertussen ook twee soorten fietsroutes ontwikkeld. In 2007 werd er een permanente fietsroute uitgewerkt, die heel het jaar door kan afgefietst worden en vooral focust op de sociale contrasten binnen de vlaswereld (de prachtige herenhuizen van de rijke vlashandelaars versus de bescheiden huisjes van de simpele vlassers). Sinds 2011 worden er bovendien jaarlijks tijdelijke vlasbloemroutes uitgewerkt. Deze routes brengen vooral het landschap onder de aandacht en focussen op de vele vlasvelden van de streek die in de maanden mei en juni in bloei staan en de Leiestreek blauw kleuren. De fietser fietst via het knooppunten-netwerk langs de Golden River en passeert tal van vlasschuren en roterijen. Aangezien er jaarlijks op telkens andere velden wordt ingezaaid, voeren de routes de geïnteresseerde fietsers telkens langs andere landelijke stukjes van de Leiestreek. Dit project is een samenwerking van het Vlasmuseum, Westtoer, Toerisme Leiestreek, het Algemeen Belgisch Vlasverbond en de Provincie West-Vlaanderen.

Regio Kortrijk onder stoom

Toen Open Monumentendag 2010 focuste op het thema 'De vier elementen: water, aarde, lucht en vuur' was dit voor regio Kortrijk een uitgelezen kans om zijn stoomerfgoed in de kijker te zetten en aandacht te vragen voor het behoud van dit bedreigde industrieel erfgoed. Overleg Cultuur Regio Kortrijk/UiT in Regio Kortrijk werkte hiervoor samen met de Stoomstichting, de Provincie West-Vlaanderen, de deelnemende gemeenten en de privé-eigenaars van de sites.

In het zuiden van West-Vlaanderen is er nog een vrij groot aantal stoommachines bewaard. Heel wat van die stoommachines staan in een voormalige vlassite. Her en der werden er locomobiels (bijgenaamd 'stoomduivels') gebruikt, dat zijn verplaatsbare stoommachines, die vooral gebruikt werden op het land. In het zuiden van West-Vlaanderen werden de stoommachines niet alleen aangedreven door steenkool, maar ook door lemen. Dankzij de talrijk aanwezige vlassers in de regio was er daar immers geen gebrek aan én voor de vlassers zelf was de brandstof natuurlijk gratis. Na de Eerste Wereldoorlog werden de stoommachines vooral in kleinere bedrijven vervangen door

**REGIO KORTRIJK
ONDER STOOM**

Zondag 12 september
Open Monumentendag

Win
een stoomarrangement!
www.UiTinregio Kortrijk.be/openmonumentendag

de dieselmotoren en in een nog later stadium door de elektriciteit. In de vlassector bleven de stoommachines langer staan omdat de brandstof gratis was, maar toen met de ontwikkeling van de leemplattenindustrie de voordien quasi waardeloze vlaslemlen plotseling tot waardevolle grondstof evolueerden, viel dit voordeel weg en schakelde men over naar elektriciteit. Elektriciteit was handiger: er was minder energieverlies en men had geen aandrijfassen en riemen nodig naar de machines. Doordat men vanaf dan ook over (elektrische) verlichting beschikte, kon men bovendien in de winter ook langer doorwerken.

Op Open Monumentendag 2010 kon een mooie selectie stoommachines getoond worden aan het grote publiek. Wie wilde kon deelnemen aan een wedstrijd en maakte kans op een stoomarrangement. Zo'n 6.000 mensen bezochten de acht onderling erg verschillende stoomsites die geselecteerd werden voor openstelling:

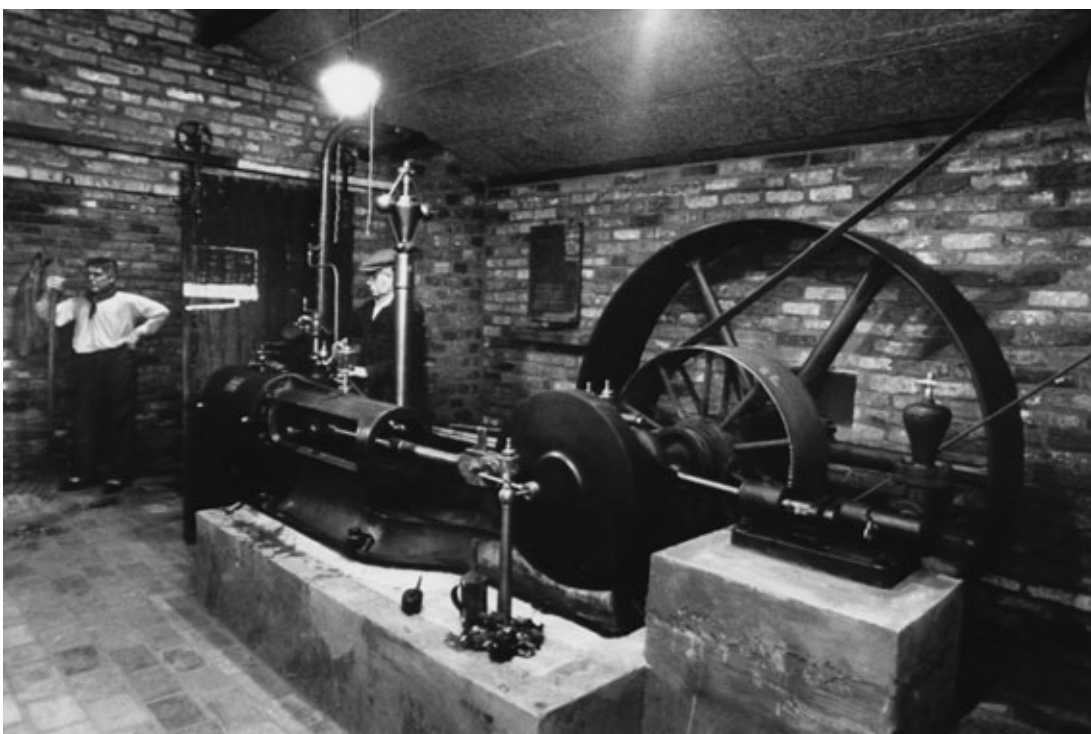
- *Site D'Hondt in Menen* was destijds een van de belangrijkste vlassites uit de hele streek. De vlassite, gelegen aan de oever van de Leie, ontstond uit een omwalde historische hoeve die al generaties lang in het bezit is van de familie D'Hondt. De huidige gebouwen dateren uit de 19de en de 20ste eeuw en zijn in goede staat. Op deze site kan uitzonderlijk nog de volledige evolutie van de vlasindustrie in de 20ste eeuw gevolgd worden. De roterij (twee rijen rootkamers met de warmwaterketel in het midden) dateert uit het interbellum en was een van de grootste roterijen uit de streek. Er is nog een zwingelkot van voor 1914 in situ bewaard (zeldzaam!) met Vlaamse stermolens. De 'nieuwe' zwingelarij werd aangedreven door de stoommachine (een Bollinckx). Er is ook nog een pedeur te zien; de halfondergrondse ruimte waar vlas

tijdelijk werd opgeslagen om wat vocht op te nemen, wat het gewicht (en dus de prijs) verhoogde.

- *NV Vervaecke Fiber uit Kuurne* is gespecialiseerd in het verwerken van de korte vlasvezel voor de papierindustrie maar startte rond 1890 als vlasverwerkingsbedrijf. De stoommachine, een Vanden Kerchove, dreef tot 1980 de vlasbewerkingsmachines aan en de alternator leverde stroom voor machines die verder in het bedrijf opgesteld stonden. De machine is nog in prima staat, maar de huidige milieuwetgeving maakt het onmogelijk om die nog te laten draaien.

- *De Kuurnse vlassite Ghekere* dateert uit de jaren 1950. De stoommachine (een Van Coppenolle uit Oudenaarde) dreef de stermolens aan en werd destijds nog geïnstalleerd door firma Vyncke. De vlasfabriek bleef in bedrijf tot ca. 1988; de stoommachine werd nog gebruikt tot 1971, maar is ook nu nog in uitstekende toestand en werkt op perslucht.

- *Vyncke Energietechniek NV uit Harelbeke* groeide uit van een familiebedrijfje tot een wereldspeler in de energiesector. Louis Vyncke begon in 1912 als smid. Er was toen grote vraag naar stoomketels die energie leverden om het vlas te zwingelen. Als smid bouwde en herstelde Louis Vyncke deze ketels. Steenkool was duur en hij paste de ketels aan om het afval van de vlasproductie, de lemlen, te kunnen verbranden. Na de Tweede Wereldoorlog maakte de traditionele vlasverwerking plaats voor de productie van houtvezelplaten en voor de textielindustrie. Vyncke paste de ketels aan de nieuwe wensen aan. Het bedrijf groeide snel en werd een vaste waarde op het vlak van de productie van ketels in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Nu ontwerpt en bouwt de firma voor klanten over de hele wereld energiecentrales die groene

Onder meer dankzij de vlasnijverheid kent het zuiden van West-Vlaanderen één van de grootste dichtheden aan stoommachines ter wereld. Het feit dat de vlassers beschikten over gratis brandstof onder de vorm van lemlen, was een bijkomende stimulans. Op Open Monumentendag 2010 werd de stoommachine van het Vlasmuseum tentoongesteld in kader van een erfgoedproject dat dit verhaal onder de aandacht wou brengen. De stoommachine werd gemaakt in de werkhuizen Piret te Izegem.
Stoommachine
 (© Vlasmuseum)

De Zwevegense elektriciteitscentrale 'Transfo'.

Foto: Kurt Waegeman

energie halen uit o.a. biomassa. Vyncke huisvest de grootste collectie stoommachines uit de streek, een indrukwekkende verzameling van technisch vernuft uit de vorige eeuw. Pronkstuk van de collectie is ongetwijfeld de nog werkende locomobiel, in de volksmond 'stoomduivel' genoemd.

- Het *Vlasmuseum* is nu nog gehuisvest in de Beeuwsaerthoeve, een typische Zuid-West-Vlaamse boerderij van rond 1850. Het Vlasmuseum staat voor een ingrijpende periode van veranderingen en verhuist in 2013 naar het voormalige vlagsmagazijn van de Linen Thread Company in het centrum van Kortrijk. De stoommachine in hun collectie (De Keirsschietter & Fils, uit Izegem) is afkomstig uit een Kuurnse vlasfabriek en werd eind de jaren 1980 naar het museum overgebracht.

- *B&B De Vlasschaerd in Heule* was vroeger een vlasbedrijf. De stoommachine diende om de zwingelmachines aan te drijven. In de jaren 1970 werd ze gebruikt om een generator aan te drijven die elektriciteit genereerde voor het bedrijf. De huidige eigenaars restaureerden de machine in 2003.

- *Stokerij De Jans uit Kortrijk* dateert uit de jaren 1930 en is een van de laatste graanstokerijen in België. Stoom wordt hier gebruikt om te destilleren. De stoomketel, een Lancaster uit 1905, is het hart van de stokerij. Aanvankelijk werd de ketel aangedreven met kolen en hout, maar sinds de jaren 1960 gebeurt dit met fuel.

- *De Zwevegense elektriciteitscentrale, 'Transfo'*, werd in 1999 beschermd als monument. De komst van de centrale betekende de start van een nieuw tijdperk, dat van de elektrische energie. De centrale werd in gebruik genomen in 1913. Rond 1920 waren hier al een 200-tal personeelsleden in dienst, waarvan de meesten zeer intensieve handenarbeid deden. Per uur slikten de stoomketels tussen de 1.200 en 1.500 kg kolen die allemaal manueel moesten worden gelost en gevuld in zakken van 50 kg. Met de gegeneerde stoom werden twee turbo-alternatoren aangedreven die elektriciteit leverden voor de regio. In 1954 bleek verdere uitbreiding van de centrale onmogelijk door de beperkte koelcapaciteiten. Er werd een nieuwe centrale opgericht in Ruien. In Zwevegem ging men zich vooral concentreren op de stoomproductie waar men in 1946 mee gestart was; hiervoor was immers geen koelwater nodig. De stoom die werd gegeneerd, werd via stoomcollectoren naar bedrijven gebracht. De stoom werd ook gebruikt voor verwarming van enkele (voornamelijk) openbare gebouwen. Enkele jaren na de sluiting in 2001 kocht de gemeente Zwevegem de site op om die met nieuwe functies in te vullen.

Socio-economische streekstudie

Bij het uitwerken van de diverse projecten rond industrieel erfgoed werd ondertussen duidelijk dat de streek kampt met een gebrek aan relevant cijfermateriaal. Het bestaande cijfermateriaal (te vinden in landbouw- en industrietellingen) is bovendien niet vlot interpreteerbaar voor wie niet thuis is in deze materie. Opnieuw bundelden de erfgoedpartners (Erfgoedcel TERF, Erfgoedcel Kortrijk, Overleg Cultuur Regio Kortrijk) en de Provincie West-Vlaanderen hun krachten, dit keer ook met de regionale actoren voor sociaal-economisch streekbeleid en arbeidsmarktbeleid (Resoc/SERR Midden-West-Vlaanderen en Resoc/SERR Zuid-West-Vlaanderen). Ook Toerisme Leiestreek, dat ondertussen voor zijn toeristische promotiecampagnes de baseline hanteerde 'Waar verleden toekomst is', stapte mee als financierende partner.

De sociaal-economische streekstudie (te downloaden via www.zuid-west-vlaanderen.streekhuis.be) werd uitgevoerd door de historicus Brecht Demasure, verbonden aan het Centrum voor Agrarische Geschiedenis. De focus van de studie kwam te liggen op de periode 1840 (opkomst van de industrialisering) tot 1970 (eind van de reconversieperiode in Zuid-West-Vlaanderen). Geografisch werd het te bestuderen gebied beperkt tot het arrondissement Roeselare en het arrondissement Kortrijk (+de stad Wervik). De

studie bevat het (in een databank) verzamelde en verwerkte cijfermateriaal voor de streek en een uitgebreide analyse van de cijfers. Er werd onderzocht hoe het verleden het huidige economische profiel bepaalt. De studie schetst de ontwikkeling van een gebied dat eerder agrarisch is tot een regio met een grote economische performantie: de groeiende infrastructuur, de succesvolle reconversie vanaf de jaren 1950 en de evolutie van kleine KMO's tot bedrijven met internationale renomme. Naast de uitgebreide analyse werden er ook nog drie cases uitgewerkt: het ontstaan en de evolutie van het kanaal Roeselare-Leie, borstels en schoenen in Izegem en van reconversie tot het 'Texas van Vlaanderen'.

De nieuwe gegevens zullen in de nabije toekomst worden gebruikt om industriële erfgoedsites in de streek te gaan voeden, zoals het nieuwe Vlasmuseum, de vroegere elektriciteitscentrale Transfo en de schoenfabriek Eperon d'Or die binnenkort tot schoenen- en borstelmuseum getransformeerd wordt. Ook de projecten die in de toekomst zullen worden uitgewerkt rond het socio-economisch verleden van de streek kunnen hiermee worden gestoefed.

Een aantal jaren na de opstart van bovenstaande initiatieven is het effect ervan al duidelijk voelbaar: de interesse van het grote publiek is nog toegenomen voor projecten met een industriële inslag en ook bij de beleidsmakers is er een groter draagvlak ontstaan voor het behoud van industrieel erfgoed in zijn diverse aspecten. De weg is nog lang om de regio internationaal op de kaart te zetten met zijn industrieel erfgoed, maar de eerste bouwstenen zijn ondertussen gelegd. ■

Lies Buyse (° 1984) studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Gent en cultuurmanagement aan de Universiteit van Antwerpen. Na een korte werkperiode in het Studie- en Onderzoekscentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, Huis van Alijn en Koninklijke Bibliotheek van België, startte ze in 2008 als conservator van het Vlasmuseum in Kortrijk. Daar specialiseerde ze zich in de geschiedenis van de vlasnijverheid en het gebruik van de afgewerkte producten van vlas in het dagelijkse leven.

Dominique Velghe (°1972) studeerde klassieke taal- en letterkunde en mediëvistiek aan de K.U.Leuven. Na een aantal jaren ervaring in het onderwijs zette ze de stap naar de cultuursector. Na een korte passage bij Ars Musica, werkt ze sinds 1999 voor de Provincie West-Vlaanderen, aanvankelijk als coördinator voor grensoverschrijdende cultuurprojecten en sinds 2000 als streekwerker voor de regio Zuid- en Midden-West-Vlaanderen.

Bronnen

- BRUGGEMAN (Martine) & DEWILDE (Bert), Kant- en Linnenmuseum Kortrijk. Bezoekersgids afdeling Kant en Damast, Kortrijk, vzw Nationaal Vlas-Kant- en Linnenmuseum, 2006.
- DEMASURE (Brecht), Sociaal-economische streekstudie Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (1840-1970). Een kritische analyse aan de hand van overheidstellingen, Leuven, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, 2010.
- DEWAELE (Brecht) & SEGERS (Yves), De vlasnijverheid en de verstedelijking van de Leievallei, 1850-1960 IN DE MEULDER (Bruno), HOORNAERT (Steven), VAN HERCK (Karina), DE BRUYN (Joeri), Metamorfosen: een ruimtelijke biografie van de regio Kortrijk, Brussel, Dexia bank, 2010.
- DEWAELE (Brecht), Vlasparlee, 2010 – Het boek wordt gepubliceerd door de provincie West-Vlaanderen.
- DEWILDE (Bert), Nationaal Vlasmuseum Kortrijk. Museumgids., Kortrijk, Nationaal Vlasmuseum, s.d.
- DE WILDE (Bert), 20 eeuwen vlas in Vlaanderen, Tielt, Lano, 1984.
- MITCHELL (David M.), Tafellinnen in West-Europa, 1600-1900, IN: MERTENS (Wim), Ijdel stof. Interieurtextiel in West-Europa 1600-1900, Antwerpen, Hessenhuis, 2001.
- PAUWELS, A.G., Damast, Kortrijk, Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst Kortrijk, 1986.
- PRINET (Marguerite), Le damas du lin historié du XVIe au XIXe siècle, Berne, Publications de la fondation ABEGG, 1982.
- PUYPE (Jan), De ridders van de West-Vlaamse tafel. Kroniek van succesvol ondernemen., Leuven, Van Halewyck.
- VANDENBROUCKE (Chris), De linnen- en vlasnijverheid in Vlaanderen, 17de-18de eeuw IN TIC (Gent), 1988, nummer 1-2.
- www.unilin.com, www.spano.be en www.linopan.eu, geraadpleegd op 28 juli 2011
- Algemeen Belgisch Vlasverbond, lijst van reconversiebedrijven
- DC Vlasmuseum / Fonds Algemeen Belgisch Vlasverbond / Toespraak door de heer Christiaan VLAEMYNCK, directeur van het Algemeen Belgisch Vlasverbond, ter gelegenheid van de nieuwjaarsreceptie van de Vriendenkring Vlasmuseum op vrijdag 11 februari 2011